

KİTAP TANITIMI

Yrd. Doç. Dr. İsmail Hakkı ATÇEKEN*

Khalid Yahya Blankinship, The End of the Jihad State: The Reign of Hishâm Ibn 'Abd Al-Malik and the Collapse of the Umayyads, Albany (U. S. A.), 1994, büyük boy, VIII+399 s.

"Cihad Devletinin Sonu: Hişâm b. Abdülmelik dönemi ve Emevîler'in Yıkılışı" adlı eser İngilizce olup bu eserde, İslâmiyet'in ilk yıllarından başlayarak özellikle Emevîler'in son dönemleri ve Hişâm b. Abdülmelik dönemi ağırlıklı olmak üzere İslâmî genişleme, askerî durum, fetih hareketleri ve ordu vb. konularda detaylı bilgiler verilmektedir.

Kitaptaki konular 9 ana başlık (Bölüm) altındaki bir çok alt başlık halinde kronolojik ve sistematik bir şekilde ele alınmıştır. Eserdeki ana bölüm başlıkları şunlardır:

- Introduction (Giriş), s. 1-9.

1 - Jihad and the Caliphate before Hishâm (Halife Hişâm'dan Önce Cihad ve Hilâfet), s. 11-35

2 - Administrative Geography and Tribal Identity Under Hishâm (Hişâm'ın Hilâfetinde İdarî Coğrafya ve Kabilevî Kimlik), s. 37-46

3 - The Individual Provinces of the Caliphate (Halifeliğin Bağımsız Eyâletleri), s. 47-75

4 - Administrative Policies and Ideology at the Beginning of Hishâm's Reign (Hişâm'ın Hilâfetinin Başlangıcında İdarî Siyâset ve İdeoloji), s. 77-96

5 - The Challenges of Internal and Foreign Opposition to Hishâm's Caliphate (Hişâm'ın Halifeliğine İç ve Dış Muhalefet Tehditleri), s. 97-116

6 - The Beginning of Military Crisis (105-111/724-729) (Askerî Bunalımın Başlaması), s. 117-143

7 - The Climax of the Military Crisis (112-114/730-732) (Askerî Bunalımın Zirveye Ulaşması), s. 145-165

8 - The Continuation of the Policy of Expansion (115-122/733-740) (Genişleme Siyâsetinin Devam Etmesi), s. 167-197

9 - The Collapse of the Expansion Policy (122-125/740-743) (Genişleme Siyâsetinin Çöküşü), s. 199-222

Kitabın son kısımlarında Sonuç (s. 223-236), Haritalar (s. 237-246), Hişâm dönemi ile ilgili kaynaklar (s. 247-272), Emevî hilâfetinin nüfusu hakkında bilgiler (s. 273-274), Arapça teknik terimler sözlüğü (s. 275-277), Bibliyografya (s. 353-367) Index (s. 369-394), Harita indexi (s. 395-399) yer almaktadır.

Giriş kısmında yazar, ilk Müslüman devletinin öncelikle Medine'yi daha sonra ise Suriye bölgesini başkent yaptığını, bir asırlık bir dönemde İspanya'dan Çin'e, Yemen'den Kafkaslara kadar uzanan geniş bir devlet kurduğunu ifade etmektedir. Bu hızlı gelişmenin sonucu olarak İslâm hilâfeti, Roma ve Çin İmparatorluklarının topraklarını aşmıştır. İslâm devletinin çeşitli bölgelere düzenlediği askerî seferlere İslâm literatüründe "**el-Futûh**" veya "**el-Futûhat**" (**the openings**) isminin verildiğini söyleyen yazar, daha genel bir tabir olarak "**Cihad**" (**Jihad**) kelimesinin de kullanıldığını hatırlatmaktadır. (s. 1)

Cihad kelimesi hakkında terminolojik bilgiler veren yazar, daha sonra Emevîler'in son dönemlerindeki iç savaşlara (122-132/740-750) dikkat çekmekte ve bu çekişmelerin üç önemli sonuç doğurduğunu ortaya koymaktadır:

1 - İslâm'ın ve Müslümanların birliği siyâseti 122/740'tan sonra bölündü, Müslümanlar parçalanmaya başladılar.

2 - 122/740'tan sonra sadece iki-üç cephe dışındaki tüm cephelerde cihad durdu. Her ne kadar Emevîler, Hişâm döneminde (105-125/724-743) çeşitli cephelerde askerî açılardan genişlemeler yaşadysalar da 122/740'tan sonra genel olarak cihad hareketleri kesildi.

3 - Emevî devletinin sona ermesi aslında Müslümanların dünyaya bakış açılarını da değiştirdi. (s. 2-3)

Yazar daha sonra Hişâm b. Abdülmelik döneminin Emevî tarihi içindeki öneminden bahsetmekte, bir çok modern tarihçiye göre bu dönemin Emevî hilâfetinin en başarılı dönemlerinden biri olduğu ifade edilmektedir. Fransa, Kafkaslar ve Hindistan'daki bazı bölgelerde toprak açısından genişlemeler olduğunu kabul etmektedir. (s. 4)

İslâm devletinin genişleme açısından zirveye ulaştığı dönem olmasına rağmen Hişâm dönemindeki kâbilevî, bölgesel ve mezhep ayrılığından kaynaklanan bazı iç problemlerin bulunduğunu söyleyen yazar, bu konuyla

ilgili olarak çağdaş bazı tarihçilerin görüş ve yorumlarını nakletmektedir. Meselâ **Julius Wellhausen**, Arap olmayan Müslüman tabakanın (**Mevâlî**) özellikle Horasan bölgesinde çoğalması ve Araplar ile bunlar arasındaki çekişmelerin Emevîler'in yıkılış sebeplerinden birisi olduğu ifade etmektedir⁽¹⁾.

M. A. Shaban ise, Arap kabilelerinin Horasan'da asimile edilmesini dile getirmektedir⁽²⁾. **K. Y. Blankinship**'e göre o dönemlerde Emevîler'deki en önemli iç problemler şunlardı:

a- Kabileler arası çekişme (tribal strife)

b- Bölgecilik (regionalism)

c- İhtilalci hareketler (Revolutionary movements). (s. 5)

Emevî hilâfetinin ilk dönemlerinden itibaren varlığı kabul edilen Yemenî-Mudarî çekişmesinin orduya da yansındığını ifade eden yazar, gerek komutanlar arasında gerekse askerler içinde bunun tezâhürlerinin görüldüğünü ifade etmektedir. O'na göre Emevî ordusunun ana ve hâkim unsuru Yemenî-Sûriyeli askerlerdi. Hişâm'ın son dönemlerindeki askerî kayıplar Suriye'de askerî açıdan bir boşluk oluşturmuştu. Hişâm'dan sonra ordu içindeki karışıklıklar artarak devam etti (s. 8). Yazar Horasanlıların Abbâsî ihtilalini desteklemeleri sonucu Abbâsî hareketinin Emevî devletinin çöküşünü hızlandırdığı kanaatindedir. (s. 9)

Giriş kısmının sonunda yazar, Hişâm döneminin son kısımlarında devletteki bozulma ve çözülmenin tüm çıplaklığıyla görüldüğünü, gerek bu dönemde gerekse daha sonraki dönemlerde meydana gelen askerî bozgunların İslâm devletinin askerî kapasitesini sıkıntıya soktuğunu ifade etmektedir. (s. 9)

Daha sonra konular 9 ana bölüm başlığı altında incelenmiştir. Kısaca bu bölümlerde hangi konuların ele alındığını arz etmek istiyoruz.

1. Bölüm'de (s. 11-35) Hişâm b. Abdülmelik'ten önceki dönemde Cihad ve Hilâfet konusu ele alınmış, Medine devletinden itibaren Hişâm dönemine kadar genişleme siyâseti, fetihler, iç savaşlar hakkında kısa ve öz bilgiler verilmiştir.

2. Bölüm'de (s. 37-46) Hişâm'ın halifeliğindeki idarî yapı ve kabilevî kimlik incelenmiş, idarî durum, eyâletler, Yemenî-Mudarî kabile rekabeti gibi

-
- (1) Julius Wellhausen, *The Arab Kingdom and Its Fall*, Calcutta, 1927, pp. 497-500, 557-559.
- (2) M. A. Shaban, *Islamic History: a New Interpretation A. D. 600-750*, Cambridge, 1971, pp. 170-171, 174-179.

konular işlenmiştir.

3. Bölüm'de (s. 47-75) Hilâfetin ana bağımsız eyâletleri tek tek ele alınmış; Sûriye, Cezîre, Irak, Kuzey Afrika ve Güney Bölge ana başlıkları halinde bu bölgelerle ilgili bilgiler verilmiştir.

4. Bölüm'de (s. 77-96) Hişâm döneminin başlangıcında uygulanan idârî siyâsetler, ideoloji ana başlığı altında Hişâm'ın hilâfet bürosu, merkezî idare ile ilgili konular incelenmiştir.

5. Bölüm'de (s. 97-116) Hişâm'ın halifelığının iç ve dış tehditleri başlığı altında şunlar sıralanmaktadır:

- a- Bizans İmparatorluğu (s. 104-106)
- b- Kafkasya (s. 106-108)
- c- Hazar Hanlığı (s. 108-109)
- d- Türgeş Hanlığı ve Maverâünnehir (s. 109-110)
- e- Sicistan (s. 110)
- f- Hindistan (s. 110-112)
- g- Franklar (s. 112-113)
- h- Berberiler (s. 113-114)

6. Bölüm'de (s. 117-143) Hişâm döneminin ilk yıllarında (105-111/724-729) askerî bunalımın başlangıcı incelenmiştir. Bu bölümden itibaren son bölüme kadar yazar, Emevî devletinin ana cephele ve bölgelerinin durumlarını, zafer ya da hezimetleri belli yıllar halinde periyodik olarak ele almaktadır. Bu bölümde Hişâm'ın ilk altı yılı çeşitli cephelerde yapılan askerî seferleri, kazanılan fetihleri, elde edilen mağlubiyetleri söz konusu etmektedir. Sadece karada yapılan seferleri değil, aynı zamanda deniz seferleri hakkında da bilgi vermektedir. Örnek vermek gerekirse Akdeniz'deki Sicilya ve Sardunya üzerine yapılan seferler yıl yıl zikredilmektedir (s. 139-140). Yazar, İspanya'da Berberiler'in hoşnutsuzluğu, Araplar arasındaki Yemenî-Mudarî hizipçiliği, Suriyeli ve diğer bölge askerleri arasındaki rekabet vb. faktörlerin Endülüs'teki iç huzuru bozduğu kanaatini ifade etmektedir. (s. 142)

7. Bölüm'de (s. 145-165) Hişâm döneminin 112-114/730-732 yılları arasındaki askerî durumu incelenmekte ve bu devre "askerî bunalımın zirvesi" (The Climax of the Military Crisis) olarak nitelendirilmektedir. 112/730'da sadece Erdebil'deki hezimetle 20. 000 askerın öldüğü ifade edilmektedir.

8. Bölüm'de (s. 167-197) "115-122/733-740 yılları arasında genişleme siyâsetinin devam etmesi" ana başlığı altında çeşitli eyâletlerdeki cephelerde kazanılan bazı zaferler ve elde edilen topraklarla ilgili bilgiler verilmektedir. Fransa, Kafkasya, Hindistan gibi bölgelerde genişleme siyâsetinin gereği olarak yeni bazı beldelerin fethedildiği söylenmektedir.

9. ve son Bölüm'de (s. 199-222) ise 122-125/740-743 yılları arası "genişleme siyâsetinin çöküşü" ana başlığı altında ele alınmaktadır. Bu bölümde özellikle Berberî isyanının çıkışı ve yayılması sonucu genişleme siyâsetinin sona erdiği, bu isyandan önce büyük askerî seferler düzenlenirken bundan sonra askerî akınların durduğu görüşü dile getirilmiştir. Uzun sürede bastırılan Berberî ayaklanmalarının devletin diğer bölgelerindeki askerî hareketleri de olumsuz etkilediği kanaatinin ağırlık kazandığı savunulmuştur. (s. 199) Diğer bölümlerde olduğu gibi bu son bölümde de cepheler tek tek ele alınarak genel durumları hakkında bilgi verilmiştir.

Sonuç kısmında (s. 223-236) yazar, bu çalışmasında ulaştığı neticeleri ve tespitleri açıklamıştır. Yazar öncelikle Sûriye ordusunun Emevî devleti içindeki öneminden bahsederek Sûriyeli Yemenî ordusunun Mervânî hanedanlığının kuruluşundan itibaren Mercu Râhit'ta (64/683) Kaysiler'e karşı kesin bir zafer elde ettiğini söylemiştir. Ona göre Hişâm'ın hilâfetinin sonunda Sûriye ordusu çözülmüş, bozguna uğramıştır. Bu dönemde Sûriye ordusu çeşitli cephelerdeki savaflara katılmış ve bazı büyük felaketlerle karşılaşmıştır:

a-112/730'da Erdebil'de 20. 000 asker öldürüldü.

b-122/740'da Anadolu'daki Akroinon'da 13. 000 asker öldürüldü.

c-123/741'de Fas'ta Sebû vadisinde 27. 000 asker öldürüldü. (s.

224)

Yazar, **Genel Sonuçlar (General Conclusion)** başlığı altında özetle şunları söylemektedir:

"Müslüman bakış açısından Hişâm dönemi genellikle askerî bakımdan bir felaketler dönemi olarak görülür. Emevî hilâfeti ölümcül bir şekilde zayıflamıştı. Bu dönemde geleneksel genişleme siyâseti devam etti. Tamamiyle bir çöküş olmasa da önemli zayıflamalar meydana geldi. Emevî hanedanının ana desteği olan Sûriyeli askerler, Hişâm'ın tavrı sonucu dağılmaya başladılar. Sûriye'nin savaşma kabiliyeti ve insan gücü çeşitli dış düşmanlar, bölgesel ordular ve Berberî isyanları sonucu yok oldu. Sûriyeli askerler radikal bir reform programı uygulamak ve kendilerine çok yakın destek sağlamak için

Halife II. Velid'i öldürdüler. Bu olay da Emevî hanedanlığının çöküşünü durduramadı. Bunun en iyi tezâhürü dıştaki askerî felaketlerdir. Ana ordu ile birlikte eyâletlerdeki diğer orduların zayıflaması bu çöküşü doğurmuştur. " (s. 230)

"Hişâm dönemi boyunca gerek orduda gerekse diğer alanlardaki çöküşü durdurmak amacıyla alınan önlemler netice vermedi. Dönemin sonuna doğru çıkan Berberî isyanı bir bakıma bardağı taşıran son damla oldu. Karada ve denizde bu olaydan sonra felaketler devam etti. " (s. 231)

"Özellikle Hişâm döneminin sonuna doğru yapılan savaşlarda komutanların da ölmüş olmaları dramatik bir sondur. Komutanların büyük çoğunluğu aynı zamanda bölgelerin idarecisidiler. " (s. 232)

"Hilâfetin kuruluşundaki asıl amaç; Allah(cc)'in ilahî kanununu yerleş-tirmek, İslâm dinini korumak ve kontrolü altındaki bölgeyi genişletmektir. Tüm bunları gerçekleştirmek askerî alanlardaki başarılarla bağlıydı. Tam anlamıyla hilâfet bir "**Cihad Devleti**" (**The Jihad State**) teşkil etmişti. Askerî alanlardaki gelişmeler devleti güçlendirdi, maddî gelirleri arttırdı. " (s. 232)

"Hişâm'ın son dönemlerinde Suriye ordusundaki birlikler, Suriye'den ayrılarak Irak, Kafkasya, Maverâünnehir, Hindistan, Sicistan, Mısır, Kuzey Afrika, İspanya (Endülüs) bölgelerine kalıcı asker olarak gönderildiler. Bunun sonucu olarak Suriyeli askerler birbirleriyle iletişim kurmakta zorlandılar. Emevî idaresinin gönderdiği ordular ile mahallî orduların amaçları çok farklıydı. Bölgesel (mahallî) orduların amacı yeni bir devlet kurmaktır. " (s. 236)

"Suriye ordusunun dağılması sonucu Emevî hilâfeti ana desteğini kaybetti. İç problemlerden daha çok dış düşmanların verdirdiği yenilgiler ülkenin zayıflamasına ve Emevî hanedanının çöküşüne yol açtı. Buna rağmen içte kabilevî, bölgesel ve dînî bölünmeler söz konusuydu. Bunlar uzun süren ve sürekli kontrol altında tutulabilen iç isyanlardı. Emevî hilâfetinin varlığını tehdit edebilecek tarzda olduklarına dâir somut bir delil yoktur. Hişâm'ın genişleme siyâsetinin karşısında direnen dış kuvvetler ve Berberî isyanı, Hişâm'ın kontrolündeki İslâm devletine oldukça tahribat yapmıştı. Şu bir gerçektir ki, dış direnç, siyâset açısından iç problemlerden daha önemliydi. " (s. 236)

Khalid Yahya Blankinship bu eserinde Emevîler döneminin son 30 yılı içerisindeki askerî durum, fetihler ve bozgunlar, ordu içindeki dahilî çekişmeler vb. konularda detaylı bilgi vermekte, konularla ilgili şahsî yorum ve kanaatini ifade etmektedir. Kitabın son kısmındaki ilave bilgiler, haritalar,

şemalar ve geniş index okuyucu için kolay ve geniş istifade imkanı sağlamaktadır. Ancak yazarın ifade ettiği görüş ve yorumların tartışmaya açık olduğu kanaatindeyiz. Özellikle Hişâm dönemindeki askerî bozgun ve felaketleri çokça dile getirip, fetihleri ve başarıları pek gündeme getirmemesinin objektiflik ilkesiyle fazla bağdaşmadığını düşünüyoruz. Askerî felaketlerin yanında önemli başarıların da elde edildiği Hişâm dönemi 20 yıllık uzun bir süreyi kapsamaktadır. Çağdaş bir çok batılı tarihçi ve İslâm tarihçisi, bu dönemin Emevîler döneminin en önemli ve başarılı dönemlerinden birisi olduğunu ifade etmektedir. Duraklama devresine girdiği kabul edilen Emevî hilâfetini 20 yıl ayakta tutan, İslâm devletinin elindeki toprakları her türlü iç ve dış tehdide rağmen koruyan Hişâm'dan sonra iş başına gelen 4 halife, 7 yıl gibi kısa bir süre içinde devletin yıkılmasına engel olamamışlardır. Bunun dışında eser, kanaatimizce genel olarak faydalı bilgiler, grafik halinde verilen bazı savaş ve olaylar, yıllara göre çeşitli cephelerde yapılan seferleri vermesi bakımında önemli bir çalışmadır.